

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.3>

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Бліхар М.М.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2974-0419>;
e-mail: blikharm@ukr.net*

Нарбут І.,
*здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8505-9875>;
e-mail: narbutinna1@gmail.com*

Бліхар М.М., Нарбут І. Правові особливості доступу до інформації та захисту прав у мережі інтернет.

Стаття присвячена розгляду права на доступ до інформації в мережі Інтернет та проблемі використання обмежень, які встановлені на доступ до Інтернету в деяких країнах світу. Навмисне блокування або обмеження доступу до мережі є свідомим порушенням зв'язку користувача з глобальною мережею. У зв'язку із зростанням кількості порушень принципів відкритості та доступності Інтернету цивілізація зіткнулася з новими викликами. У статті досліджено досвід зарубіжних країн щодо забезпечення доступу до Інтернету загалом і регулювання інтернет-сегменту в Україні зокрема. Наведено також статистичні дані дослідження, які стосуються рівня обмежень, блокування і доступу до Інтернету в різних країнах світу. Кількість таких обмежень щороку зростає по всьому світу, і дуже часто такі масові відімкнення санкціонуються урядами. Переважно це обґрунтовують боротьбою з дезінформацією, ненависницькими висловлюваннями та захистом національної безпеки, але є й випадки використання обмежень у своїх інтересах. Водночас важливо зберігати баланс між обмеженнями в Інтернеті та забезпеченням свободи слова, доступу до інформації і приватності. Проаналізовано законодавство України та нормативно-правові акти міжнародного рівня, які закріплюють право на інформацію та регулюють вимоги до обмежень, які можуть бути встановлені в глобальній мережі Інтернет. Досліджено причини важливості встановлення обмежень в Інтернеті, які впливають на забезпечення права людини на свободу вираження поглядів. Мета статті полягає в аналізі сучасної ситуації, пов'язаної з реалізацією права на інформацію в глобальній мережі Інтернет. Особливу увагу приділено вивченню особливостей обмежень, що застосовуються в деяких країнах, зокрема в Китаї та Північній Кореї, щодо доступу до Інтернету. Проведений аналіз допоможе зрозуміти механізми контролю, цензури та обмежень, які існують у цих регіонах інформаційного простору.

Ключові слова: інформація, інформаційне право, право на доступ до інформації, Інтернет, обмеження, блокування, цензура.

Blikhar M., Narbut I. Legal features of access to information and protection of rights on the Internet.

The article is devoted to the consideration of the right to access information on the Internet and the issue of using restrictions imposed on Internet access in specific countries worldwide. Deliberate blocking

or limitation of access to the network constitutes a conscious violation of the user's connection with the global network. Due to the increasing number of violations of the principles of openness and accessibility of the Internet, human civilization has faced new challenges. The experience of foreign countries in ensuring access to the global Internet network and regulating the Internet segment in Ukraine have been examined in this article. Also, the statistical data from studies regarding the level of restrictions, blocking, and access to the Internet in different countries worldwide has been elaborated. The number of Internet access restrictions is increasing every year worldwide, and such mass disconnections are most commonly sanctioned by governments. It is found that governments most often justify these restrictions by combating misinformation and hate speech and protecting national security, but there are also cases where restrictions are used for their own interests. At the same time, it is important to maintain a balance between restrictions on the Internet and ensuring freedom of speech, access to information and privacy. The legislation of Ukraine and international regulatory acts that uphold the right to information and regulate requirements for restrictions that can be imposed in the global Internet network are analyzed. Additionally, the reasons for the importance of establishing restrictions on the Internet, which are essential for ensuring the human right to freedom of expression, are investigated. Therefore, the purpose of the article is to analyze the current situation related to the implementation of the right to information on the global Internet. Particular attention will be paid to studying the specifics of the restrictions applied in some countries, in particular China and North Korea, regarding access to the Internet. The conducted analysis will help to understand the mechanisms of control, censorship and restrictions that exist in these regions of the information space.

Key words: information, information law, right to access information, Internet, restrictions, blocking, censorship.

Постановка проблеми. Сучасне соціальне життя неможливе без доступу до Інтернету, який став необхідною складовою частиною нашого повсякдення, виконуючи важливі функції отримання, зберігання, обміну та інтерпретації інформації. Комплекс питань, пов'язаних із правом на інформацію, власне, наявністю чи відсутністю таких прав, визначає рівень демократичності суспільства, дотримання загально визнаних у світі прав і свобод людини та громадянина. Блокування іноземних вебсайтів породжує безліч питань, зокрема щодо механізму обмеження доступу до Інтернету і правових наслідків, які виникають в разі недодержання або порушення встановлених правил, що передбачені законодавством різних країн світу.

Стан опрацювання. Загалом питання, які так чи інакше пов'язані з особливостями права на доступ до інформації та обмеженням доступу до Інтернету в процесі становлення інформаційного суспільства, є предметом дослідження багатьох науковців (і вітчизняних, і зарубіжних). Скажімо, варто згадати таких вчених, як О. Осадько, М.О. Петришина, В.С. Татарова, М. Регліц, Т. Бернерс-Лі, Е. Шмідт, Дж. Коен та ін.

Мета статті полягає у дослідженні права на доступ до інформації в мережі Інтернет та вивченню проблеми використання обмежень, які встановлені на доступ до Інтернету в деяких країнах світу

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі Інтернет є важливим інструментом, який дозволяє людині реалізувати своє право на свободу думки і вираження поглядів. Право на інформацію гарантовано низкою міжнародних нормативно-правових актів, таких як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Водночас Інтернет характеризується не тільки як засіб комунікації та важливе джерело інформації, але й як сучасна суспільна інформаційна структура, що дозволяє кожному отримати доступ до культурних, освітніх, соціальних, політичних та інших ресурсів, різноманітних послуг тощо. Можна зазначити, що з поширенням та розвитком Інтернету дедалі більше країн звертають увагу на необхідність правового регулювання у цій сфері. Як зазначає В. Татарова, ця потреба зумовлена тим, що стрімкий розвиток Інтернету призводить до революційних змін у всіх сферах суспільного життя. Інтернет уже зараз є потужним чинником соціального, освітнього та культурного розвитку. Він відкриває нові можливості і для державних установ, і для громадськості та освітян, усуває бар'єри у створенні й поширенні матеріалів, забезпечує універсальний доступ до постійно зростаючої кількості цифрових інформаційних ресурсів. Однак Інтернет також містить певну кількість потенційно недоречної, непристойної, образливої або незаконної інформації, яка іноді може бути використана як інструмент для злочинної діяльності. І хоча переваги Інтернету значно переважають його потенційні недоліки, ці проблеми не можна ігнорувати [13].

Сьогодні Інтернет відіграє важливу роль у житті людини у світі. Статистичні дані, наведені у звіті Digital 2022 Global Statshot від DataReportal демонструють, що понад 5 млрд людей у всьому світі зараз користуються Інтернетом, зокрема, за останній рік кількість користувачів зросла на більш ніж 200 млн [6]. Постійне збільшення споживачів цього сервісу є свідченням того, що всесвітня мережа є майданчиком для реалізації нових можливостей для людства в цілому. Однак із розвитком Інтернету виникають проблеми в регулюванні цього явища, пов'язані з правовим дослідженням відносин між користувачами Інтернету, провайдерами та державами як на міжнародному, так і на національному рівні. Цікавою є ситуація з регулюванням Інтернету у світі, адже якщо більш прогресивні держави вводять Інтернет до свого національного законодавства, то інші – сприймають це відносно нове явище як проблему, яку розв'язують шляхом обмеження права на доступ до нього або блокують мережі.

Варто зазначити, що Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) визнає право на доступ до Інтернету одним з невід'ємних прав людини. Ця позиція відображена в резолюції Ради з прав людини ООН про право на свободу вираження поглядів в Інтернеті [11] від 5 липня 2012 року. Резолюція закликає всі держави «заохочувати і підтримувати міжнародне співробітництво з метою сприяння доступу до Інтернету і розвитку засобів масової інформації та комунікацій у всіх країнах». Щоправда, в ній не вказано, що всі держави будуть «заохочувати і полегшувати доступ до Інтернету».

Доцільно також навести результати дослідження британської компанії Comparitech, яка вивчала рівень обмежень та цензури у всіх країнах світу. Організація оцінила країни за шістьма критеріями, враховуючи обмеження або заборони на торрент-файли, порнографію, соціальні мережі, VPN (virtual private network – віртуальна приватна мережа), політичні ЗМІ та програми для обміну повідомленнями / VoIP (Voice over Internet Protocol, або «голос по інтернет-протоколу»). Кожному критерію відводилось два бали, за винятком програм для обміну повідомленнями / VoIP, за які нараховувався один бал (через те, що багато країн обмежують ці програми, але дозволяють їх урядовим або телекомунікаційним постачальникам всередині країни). Країна отримувала один бал, якщо контент (торренти, порнографія, ЗМІ, соціальні мережі, VPN, програми для обміну повідомленнями / VoIP) був обмежений, але доступний, і два бали, якщо він був повністю заборонений [7]. Очолили список країн з найбільшими обмеженнями Північна Корея та Китай, які набрали максимальну кількість балів – 11. На другому місці – Іран, М'янма, Туркменістан та Об'єднані Арабські Емірати з 9 балами. Інші країни світу отримали оцінку від 1 до 8, оскільки жодна країна не отримала 0 балів, що означає відсутність абсолютної свободи в Інтернеті. Зауважимо, що деякі вільні країни, зокрема Україна, також отримали несподівано високу оцінку за рівнем обмежень. Україна отримала 4 бали за обмеження торрент-файлів, порнографії, соціальних мереж та політичних ЗМІ.

Як бачимо, яскравим прикладом тоталітарного контролю інтернет-простору в межах сфери впливу певної держави є Китай. Доцільно додати, що китайський інтернет був заблокований майже від початку його створення. Не дивно, що глобальна мережа Китаю визнана найбільш закритою у світі. У Китаї діє система фільтрації контенту, так званий «Великий китайський брандмауер» (також відомий як «Золотий щит»), який діє з 2003 року. Ця система обмежує доступ користувачів до контенту через мережу фільтрів, якими керує провайдер. Сайти блокуються на основі чорних списків і ключових слів. Донедавна під заборону були такі ключові слова, як, наприклад, «Тибет», «Тайвань» і «комунізм». Крім того, країна забороняє доступ до багатьох популярних вебсервісів та онлайн-медіа. До них належать Facebook, Twitter і Gmail (заблоковані наприкінці 2014 року), а енциклопедія «Вікіпедія» (і загалом, і окремі її сторінки) регулярно блокується. Також недоступні CNN, New York Times та інші новинні проекти.

Водночас треба зазначити, що китайське блокування інтернету не поширюється на Гонконг, Тайвань і Макао. Китай постійно посилює вимоги до користування Інтернетом. Громадянам країни заборонено використовувати псевдоніми та аватарки, а власники вебсервісів Китаю повністю контролюють опублікований контент і блокують сторінки в разі правопорушень. Влада країни пояснює таке блокування необхідністю забезпечення безпеки та національного суверенітету [10].

Щодо ситуації в Північній Кореї, то з початку 2000-х тамтешній уряд вживає суворих заходів для контролю доступу своїх громадян до Інтернету. Шляхом створення внутрішньої мережі, відомої як Kwangmyong, уряд забезпечує єдиний засіб з'єднання громадян з Інтернетом. Цей внутрішній інтранет під суворим контролем та регулюванням уряду і пропонує обмежений набір

вебсайтів та сервісів. Крім того, уряд встановив низку брандмауерів і фільтрів, щоб обмежити доступ до іноземних вебсайтів. Хоча Kwangmyong надає обмежений доступ до вмісту, він все ж дає змогу північнокорейцям отримати певну інформацію. Наприклад, інтранет містить пошукову систему, систему електронної пошти та доступ до вебсайтів, що стосуються новин, освіти та розваг у Північній Кореї.

Водночас інтранет використовується як засіб для поширення пропаганди та створення позитивного образу Північної Кореї, а також як інструмент для спостереження за громадянами. Уряд має доступ до Інтернету і може стежити за активностями своїх громадян. Це допомагає уряду контролювати своїх громадян і гарантувати, що вони не займаються діяльністю, яка може бути сприйнята як загрозна для режиму. Крім того, цей сайт використовують для популяризації північнокорейської культури та критики США й інших західних країн. Щодо інфраструктури інтранету, оцінюється, що в країні існує лише близько 1000 вебсайтів і загалом п'ять інтернет-провайдерів. Для порівняння, у Сполучених Штатах існує майже 300 млн вебсайтів та сотні інтернет-провайдерів. Такий обмежений доступ до Інтернету створив значний розрив між Північною Кореєю та рештою світу, оскільки країна не може скористатися перевагами сучасних технологій або отримати доступ до великого обсягу інформації, який доступний в Інтернеті [9]. Це обмеження негативно впливає на розвиток економіки країни, оскільки північнокорейські підприємства не можуть скористатися перевагами світового ринку й обмежені внутрішніми клієнтами. Водночас, якщо звернутися до міжнародного права, блокування доступу до інформації в сучасному суспільстві є порушенням прав людини. Відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини, «кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [1].

Проте стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права встановлює певні вимоги до обмежень цього права: обмеження повинні бути чітко визначені законом, щоб були передбачувані та зрозумілі кожній особі; обмеження повинні відповідати принципу законності, тобто бути спрямовані на захист державної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення, а також на захист прав і репутації інших осіб; обмеження не повинні суперечити принципам необхідності та пропорційності, тобто вони мають застосовуватись лише у виняткових випадках та бути обґрунтованими доказами необхідності таких обмежень [2].

Обмеження в Інтернеті мають велике значення з різних причин: 1) контроль над інформацією. Обмеження в Інтернеті дозволяють урядам контролювати доступ до певної інформації та повідомлення, які поширюються серед громадськості. Це може бути використано для зміни перспектив громадськості, поширення пропаганди або пригнічення критики влади; 2) збереження політичної стабільності. Уряди можуть використовувати обмеження в Інтернеті для забезпечення політичної стабільності та запобігання поширенню ідеологічних або політичних переконань, які вони вважають загрозовими для режиму. Це може охоплювати блокування або обмеження доступу до соціальних мереж, новинних сайтів, політичних форумів тощо; 3) захист національної безпеки. Обмеження в Інтернеті можуть бути введені для захисту національної безпеки, враховуючи боротьбу з кібератаками, шпигунством, тероризмом та поширенням небажаної інформації. Відключення або блокування доступу до певних джерел інформації може допомогти урядам контролювати потенційні загрози та захищати свою країну; 4) збереження культурної ідентичності. Деякі країни обмежують доступ до зовнішнього вмісту, щоб зберегти свою культурну ідентичність та запобігти асиміляції з іншими культурами. Це може охоплювати обмеження на зовнішні вебсайти, відео або музику, що вважаються небажаними або неприйнятними з культурної точки зору; 5) боротьба зі злочинністю та порушеннями авторських прав. Обмеження в Інтернеті можуть бути введені для боротьби зі злочинністю, враховуючи порушення авторських прав, поширення шкідливого або незаконного вмісту, фальсифікацію товарів тощо. Це може виражатися в блокуванні певних вебсайтів або обмеженні доступу до певних типів вмісту.

Водночас важливо зберігати баланс між обмеженнями в Інтернеті та забезпеченням свободи слова, доступу до інформації і приватності. Інтернет відіграє важливу роль у сучасному суспільстві, і забезпечення відкритого й доступного Інтернету є важливим для розвитку інформаційного суспільства.

Останнім часом в усьому світі набуває щораз більшого значення використання супутникового зв'язку для доступу до мережі Інтернет. Зокрема, компанії OneWeb, Amazon та Space X планують

забезпечити доступ до Інтернету повсюдно. Найвідомішим інтернет-провайдером супутникового зв'язку є Starlink, який має супутники на низькій навколоземній орбіті. На сьогодні компанія надає послуги більш як 700 тисячам користувачів у 40 країнах світу, переважно в Північній Америці, Європі, Австралії та Азії [8]. Тобто можемо спостерігати тенденцію до того, що багато світових компаній намагаються забезпечити якісний і швидкісний доступ до Інтернету в будь-якій точці світу та надавати свої послуги якомога більшій кількості користувачів і використовують для цього найбільш новітні технології навіть за межами земної кулі.

Відтак доцільно дослідити, як саме регулюється доступ до Інтернету в Україні. Після розпаду СРСР в усіх колишніх пострадянських країнах було закріплено права і свободи усіх поколінь у їхніх конституціях, враховуючи громадянські і політичні права. Однак навіть з таким нормативно-правовим гарантуванням ці права не завжди мали можливість бути повноцінно реалізовані та належно захищені.

Інституціоналізація демократичних політичних та громадянських прав і свобод у незалежних пострадянських державах, оголошення спрямованості на демократичні цінності не завжди приводили до формування ефективних демократичних інституцій, незалежних засобів масової інформації, справжньої незалежної судової влади, активного громадянського суспільства тощо. Це підтверджується звітами правозахисних організацій, які протягом останніх трьох десятиліть звертають увагу на систематичні порушення прав людини в цих країнах.

Розбіжність між законодавчою нормою і її фактичною реалізацією, тобто між гарантованими правами і можливістю їх здійснити, є результатом деформації цінностей демократичного розвитку, поверхового характеру демократії та різної віддаленості пострадянських країн від цінностей неоліберальної демократії.

Отже, складається парадоксальна ситуація: з одного боку, інституція держави має обов'язок визнавати, забезпечувати та захищати громадянські і політичні права і свободи; з іншого боку, в умовах авторитарних режимів або деформованої демократії сама інституція держави спричиняє (відкрито або приховано) обмеження цих прав, ускладнення або навіть неможливість їх реалізації та захисту. Тиск на демократичні цінності або неприйняття їх упровадження відповідно до заявлених конституційних норм у конкретній країні неодмінно призводить до деформації конституційно гарантованої демократичної системи громадянських та політичних прав і свобод [14].

Загалом знадобилося десятиліття, щоб Інтернет став основним джерелом інформації для суспільств. Інформація є об'єктом інформаційно-правових відносин, відносин щодо реалізації права на інформацію та інформаційної діяльності у сфері створення, збирання, одержання, використання, поширення та захисту інформації. У Законі України «Про інформацію» поняття «інформація» визначено як «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [4].

Конституція України гарантує право кожного на свободу інформації. Зокрема, стаття 34 Основного закону гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань та право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [3]. Механізмами забезпечення права громадян на доступ до інформації є правові принципи, норми (юридичні гарантії), а також умови і вимоги до діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб і громадян, які в сукупності забезпечують захист, реалізацію та збереження інформації. Усе це забезпечує дотримання, реалізацію та захист прав громадян нашої держави в інформаційних правовідносинах.

Основою національного законодавства України у сфері прав людини є насамперед Конституція України, яка гарантує основні права людини та встановлює механізми їх захисту, регламентуючи діяльність вищих органів державної влади та місцевого самоврядування. Варто зазначити, що доступ до інформації в Україні регулюється головним чином Законом України «Про доступ до публічної інформації» [5].

Право на інформацію (тобто право «вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію») провідні представники вітчизняної конституційної науки розглядають як політичне право. Ймовірно, це є наслідком ідеології та світогляду, сформованих за часів політизованого радянського режиму. Однак право на самовираження, зокрема право на інформацію, безумовно, є не лише політичним правом народу, але й природним особистим правом людини, як і право на життя та свободу пересування. Це право властиве людині від народження, і не тільки в сенсі

участі в політичному житті країни. Варто зазначити, що Конституційний Суд України постановив, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами без її згоди є втручанням в особисте і сімейне життя людини і допускається тільки у випадках, визначених законом, і лише в інтересах безпеки, економічного добробуту та прав людини [12].

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що країни, які сьогодні займають найбільш активну позицію щодо обмеження доступу до Інтернету, тією чи іншою мірою обмежують і свободу вираження поглядів. Реалії сьогодення свідчать, що наша країна свідомо проводить реформи в усіх сферах суспільного життя не тільки для покращення соціального і правового статусу своїх громадян, а й для поліпшення інвестиційного клімату, що приваблює інвесторів та створює нові робочі місця. На нашу думку, блокування доступу до глобальної мережі Інтернет є неприпустимим. Із запровадженням таких механізмів нехтуються такі права, як свобода вираження поглядів та доступ до інформації. Водночас ми погоджуємося з тим, що «чутливі» види інформації, такі як персональні дані або дані, що належать певним групам користувачів, повинні бути захищені. Тому на сучасному етапі розвитку нашої країни одним із пріоритетів є пошук оптимального балансу між інтересами користувачів та держави. Доступ до інформації є фундаментом демократичного розвитку, інструментом забезпечення відкритості та підконтрольності влади, засобом підвищення активності громадян, їхньої свідомості та політичної культури, формою реалізації прав громадян на отримання повної та об'єктивної інформації. Влада має бути зацікавлена у своїй відкритості, адже без цього немає довіри до тих заходів і реформ, що вона ініціює та проводить. На шляху до забезпечення вільного доступу до інформації досягнуто позитивних напрацювань у нашій державі. Зокрема, прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», низку підзаконних нормативно-правових актів для їх реалізації. Проте навіть створення якнайкращого законодавства не забезпечить відкритості, поки не відбудеться певних змін у масовій свідомості державних службовців і суспільства загалом. А тому зазначимо, що право на інформацію – одне з найважливіших прав людини. Реалізація права людини на інформацію, забезпечення вільного доступу до інформації, що має суспільне значення, інформаційна відкритість органів влади є важливими умовами та критеріями функціонування правової, демократичної держави.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: міжнар. док. від 10.12.1948 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 05.06.2023).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнар. док. від 16.12.1966 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 05.06.2023).
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254-к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.06.2023).
4. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 05.06.2023).
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 05.06.2023).
6. Шкіль Л. 63% людей зараз онлайн. Великий звіт Digital 2022 про користувачів інтернету. *AIN.ua*. 2022. 30 квіт. URL: <https://ain.ua/2022/04/30/zvit-digital-2022/> (дата звернення: 05.06.2023).
7. Internet Censorship 2023: A Global Map of Internet Restrictions. URL: <https://www.comparitech.com/blog/vpn-privacy/internet-censorship-map/> (дата звернення: 05.06.2023).
8. Starlink: чому інтернет від Ілона Маска такий важливий для України. *BBC News. Україна*. 2022. 19 жовт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63306893> (дата звернення: 05.06.2023).

9. Інтернет в Північній Кореї. *TS2 SPACE*. 2023. 1 берез. URL: <https://ts2.space/uk/інтернет-в-північній-корей/> (дата звернення: 05.06.2023).
10. Осадько О. Право на доступ до інформації у мережі Інтернет. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: монографія / [А.П. Гетьман, Ю.Є. Атаманова, В.С. Мілаш та ін.]; за ред. С.В. Глібка, К.В. Єфремової. Харків: Право, 2016. С. 194–204.
11. Петришина М.О., Правник С.О. Право на доступ до інтернету та його конституційно-правове регулювання у зарубіжних країнах та в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. Вип. 3. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/16.pdf (дата звернення: 05.06.2023).
12. Право на недоторканність особистого життя. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/428-pravo-na-nedotorkannist-osobystogo-zhyttya> (дата звернення: 05.06.2023).
13. Татарова В.С. Особливості правового регулювання мережі Інтернет. *Управління розвитком*. 2014. № 6. С. 105–108.
14. Яворська К.П. Громадянські та політичні права і свободи в умовах режимних трансформацій: порівняльно-політологічний аналіз: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Держ. заклад «Південноукр. нац. педаг. ун-т ім. К.Д. Ушинського». Одеса, 2021. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/11031> (дата звернення: 05.06.2023).